

Тэма: Пераходныя і непераходныя дзеясловы

Мэта: дапамагчы вучням асэнсаваць катэгорыю пераходнасці-непераходнасці дзеясловаў у беларускай мове; удасканалваць уменне вызначыць дзеяслоўныя словазлучэнні ў тэксце і адрозніваць у іх пераходныя дзеясловы ад непераходных; вучыць складаць сказы са словазлучэннямі, у якіх дзеянне пераходзіць на прадмет; развіваць творчыя здольнасці вучняў; выходзіць павагу да спадчыны.

Абсталяванне: карткі для праверкі засваення папярэдняй тэмы (па ўзроўнях), запісы на дошцы, табліца-схема па новай тэме, касета з песняй “Спадчына”, Г. М. Малажэй, Н. М. Чалюк. Беларуская мова. – Мн. – 2004, ручнікі для кожнай групы, тэксты.

Тэхналогія: *элементы праектнай тэхналогіі.*

Тып урока: *камбінаваны.*

*Мамін ручнік –
белая дарога ў вечнасць.
Усё яе жыццё – патканае
надзеямі.
Н. Загорская*

Перад урокам гучыць песня “Спадчына” (Я. Купала).

Ход урока

I. Арганізацыйны момант.

1. Нашай Радзіме, мы ўсе гэта добра ведаем, патрэбны людзі адукаваныя і выхаваныя. І ў нас на ўроку прысутнічаюць госці: настаўнікі, гісторык, артысты, мадэльер, фалькларыст, мовазнаўцы, мастакі. Вось вы і пакажаце гасцям свае веды, навыкі і ўменні па тэме, якую вывучылі, і па тэме, якую будзем вывучаць. Таму ўважліва слухайце, удумліва чытайце, натхнёна працуйце і адказвайце.

Жадаю поспехаў!

2. Зварот настаўніка да *эпіграфа*. А што такое “ручнік”? Давайце паслухаем гісторыка.

II. Праверка дамашняга задання.

1. Гісторык (*дае даведку*).

Ручнік – прадаўгаваты кавалак тканіны абрадавага, дэкаратыўнага і утылітарнага прызначэння. Шырыня яго звычайна 25-45 см, даўжыня 1-3 м. На Беларусі вядомы з глыбокай старажытнасці, з часоў з’яўлення ткацтва. Ручнікі ткалі на кроснах з ільняных, баваўняных нітак, аздаблялі ўзорыстым натыканнем, вышыўкай, вязанымі і плеченымі карункамі, прошвамі, махрамі.

- *тып, стыль тэксту, роля дзеясловаў.*

2. **Артысты чытаюць верш А. Пысіна “Ручнікі” на памяць.** (Ручнік трымаюць у руках, тэксты на кожнай парце).

Вышывала маці... У руках,
Як вясёлкі, ніткі мільгацелі.
Клаліся на белых ручніках
Роднай нівы фарбы і адценні.
Расцвіталі ружы і ляны
Ў непаўторных веснавых узорах.
Упляталіся напевы, сны,
Промні сонца і далёкіх зорак.
Дочки і сыны ў жыццёвы шлях
Гэты дар-благаслаўненне бралі;
У партызанскіх баравых лясах
Ручнікі на ранах абгаралі;
Тлелі пад снягамі і дажджом
На магільным помніку
Герою.
Сёння ў хатах многіх над Сажом
Зоры тыя ж зіхацяць зарою.
На далёкім полі цаліны
Выцірае хлопец твар спацелы,
За паўсвета ў свет,
За край лясны
Ручнікі, як птахі, заляцелі.
Крылы ільняныя... Ручнікі...
Ружы незавяляыя і краскі...

Прыкладзешся вільгаццю шчакі,
Быццам матчыну адчуеш ласку.

- Якія пачуцці і думкі выклікае верш?
- Якая часціна мовы пануе ў вершы?
- Што абазначае дзеяслоў?
- Выпішыце з тэксту зваротныя дзеясловы і зрабіце разбор па саставу. (**Клаліся, упяталіся, прыкладзешся**). (Адзін вучань каля дошкі).

3. Мадэльер *расказвае пра прызначэнне ручнікоў. (Мадэльер стаіць каля манікета і ў час апаведу паказвае).*

Ручнікі выкарыстоўваліся і ў якасці жаночага галаўнога ўбору. Ручніковы галаўны ўбор, або намітку, насілі замужнія жанчыны. Намітка ўяўляла сабой кавалак доўгага кужэльнага палатна, вышытага на канцах. Яе павязвалі паверх чапца самымі рознымі спосабамі.

Апрача практычнай, намітка выконвала абрадавыя функцыі. Маладая жанчына пасля вяселля мяняла прычоску і надзявала намітку, старанна хаваючы пад яе валасы; паказацца на людзях з непакрытай галавой, тым больш з распушчанымі валасамі, лічылася непрыстойнасцю.

- Назавіце асабовы дзеясловы.
- Што абазначаюць асабовыя дзеясловы?
- Чым адрозніваюцца асабовы дзеясловы ад безасабовых?

4. Работа па картках.

Картка 1 (3 узровень)
Спісаць, уставіць прапушчаныя літары, падкрэсліць граматычную аснову сказаў.
Ні мес..ца, ні зорак зусім не было відаць. (Я. Колас). Вечарэла. Сін..ватыя змрокі слаліся па з..мл і засцілалі дал..гляд. (Р. Сабаленка). Пахне канюшынай, падасінавікамі і рознымі пал..вымі кветкамі. (З. Бядуля). Паве..ла ранішнім хала..ком. (Я. Колас).

Картка 2 (4 узровень)
З дзеясловамі <i>цягнула, дзьме, цямнела</i> скласці па 2 сказы, каб у адным выпадку яны былі безасабовымі, а ў другім – асабовымі.

Картка 3 (5 узровень)
Перакласці на беларускую мову
Женіцца на Тат'яне, сабірацца па ягоды, благодарыць учителя, смеяцца над бездэльніком, болеть гриппом, заботіцца о маме, послать за водой, ідти по полям, пошутить над другом.

III. Знаёмства з новай тэмай.

1. Вучні самастойна разглядаюць табліцу-схему. (Схема на дошцы і ў кожнага на стале).

Пераходныя дзеясловы	Непераходныя дзеясловы
<p>1. Дзеяслоў + дапаўненне ў В. скл. без прыназоўніка: <i>Мама села вышываць ручнік. Алёнка загадала паклікаць усіх.</i></p> <p>адуш. к а г о? В. скл. наз неадуш. ш т о?</p>	<p>1. Зваротныя дзеясловы на -ся, -ца, -цца.</p> <p>2. Ёсць прыназоўнік: ... я калісьці дзічкі ў кут хаваў. (У. Караткевіч)</p> <p>3. <i>Ісці, ляцець, старэць, працаваць.</i></p>
<p>2. Дзеяслоў + дапаўненне ў Р. скл. без прыназоўніка, калі дзеянне пераходзіць на частку прадмета: <i>Мама адрэзала хлеба.</i></p>	
<p>3. Ёсць адмоўе не: <i>Ты сёння на ўроку не выкарыстаў сваіх магчымасцей.</i></p>	

IV. Замацаванне.

1. Са словазлучэнняў вышыць узор, мець ручнік саставіць сказы.

2. Слова фалькларысту.

Фалькларыст.

Калісьці нявеста ў якасці падарункаў рыхтавала ручнікі. Яны пацвярджалі, што маладая ўмее добра ткаць, а значыць, зможа апрацаваць сям'ю. Дарэнне ручнікоў заўсёды суправаджалася песнямі. Але ручнікі дарылі не ўсім сваякам жаніха, а пераважна мужчынам: маладому, яго бацьку, свату і яго памочніку, дружыне маладога.

Заданне для фалькларыста.

- *Знайсі ў гэтым сказе пераходныя дзеясловы, запісаць сказ на дошцы і зрабіць сінтаксічны разбор.*

3. Мастакі (група) ствараюць тэкст-апісанне ручніка, які ёсць у кожнай групе.

У гэтым павінны быць пераходныя дзеясловы.

4. Гульня “Чацвёрты лішні”. *(На дошцы запіс).*

* Рваць, чакаць, ісці, песціць;

* Спаць, сябраваць, старэць, хваляваць;

* Прасіць, магчы, бегчы, хадзіць.

V. Рэфлексія.

Падвядзенне вынікаў.

Выстаўленне адзнак.

VI. Дамашняе заданне.

Параграф 12. Практ. 148 або напісаць мініяцюру “Матулін ручнік” ці “Бабулін ручнік”.

Паведамленне “Сучаснае гарадское жыццё беларускага ручніка”.

Картка 1 (3 узровень)

Спісаць, уставіць прапушчаныя літары, падкрэсліць граматычную аснову сказаў.

Ні мес..ца, ні зорак зусім не было відаць. (Я. Колас).
Вечарэла. Сін..ватыя змрокі слаліся па з..млі і засцілалі дал..гляд. (Р. Сабаленка). Пахне канюшынай, падасінавікамі і рознымі пал..вымі кветкамі. (З. Бядуля).
Паве..ла ранішнім хала..ком. (Я. Колас).

Картка 2 (4 узровень)

З дзеясловамі *цягнула, дзьме, цямнела* скласці па 2 сказы, каб у адным выпадку яны былі безасабовымі, а ў другім – асабовымі.

Картка 3 (5 узровень)

Перакласці на беларускую мову

Женіцца на Тат'яне, сабірацца па ягоды, благодарыць учителя, смеяцца над бездэльнікам, болей гриппом, заботыцца о маме, послать за водой, идти по полям, пошутить над другом.

Картка 1 (3 узровень)

Спісаць, уставіць прапушчаныя літары, падкрэсліць граматычную аснову сказаў.

Ні мес..ца, ні зорак зусім не было відаць. (Я. Колас).
Вечарэла. Сін..ватыя змрокі слаліся па з..млі і засцілалі дал..гляд. (Р. Сабаленка). Пахне канюшынай, падасінавікамі і рознымі пал..вымі кветкамі. (З. Бядуля).
Паве..ла ранішнім хала..ком. (Я. Колас).

Картка 2 (4 узровень)

З дзеясловамі *цягнула, дзьме, цямнела* скласці па 2 сказы, каб у адным выпадку яны былі безасабовымі, а ў другім – асабовымі.

Картка 3 (5 узровень)

Перакласці на беларускую мову

Женіцца на Тат'яне, сабірацца па ягоды, благодарыць
учыцеля, смеяцца над бездэльнікам, болеть гриппом,
заботыцца о маме, паслаць за водай, ідці па полям,
пошутыць над другом.

Картка 2 (4 узровень)

З дзеясловамі *цягнула, дзьме, цямнела* скласці па 2 сказы,
каб у адным выпадку яны былі безасабовымі, а ў другім –
асабовымі.

Картка 2 (4 узровень)

З дзеясловамі *цягнула, дзьме, цямнела* скласці па 2 сказы,
каб у адным выпадку яны былі безасабовымі, а ў другім –
асабовымі.

Картка 3 (5 узровень)

Перакласці на беларускую мову

Женіцца на Тат'яне, сабірацца па ягоды, благодарыць
учыцеля, смеяцца над бездэльнікам, болеть гриппом,
заботыцца о маме, паслаць за водай, ідці па полям,
пошутыць над другом.

Картка 2 (4 узровень)

З дзеясловамі *цягнула, дзьме, цямнела* скласці па 2 сказы,
каб у адным выпадку яны былі безасабовымі, а ў другім –
асабовымі.

Картка 3 (5 узровень)

Перакласці на беларускую мову

Женіцца на Тат'яне, сабірацца па ягоды, благодарыць
учыцеля, смеяцца над бездэльнікам, болеть гриппом,
заботыцца о маме, паслаць за водай, ідці па полям,
пошутыць над другом.

Картка 3 (5 узровень)

Перакласці на беларускую мову

Женіцца на Тат'яне, сабірацца па ягоды, благодарыць
учыцеля, смеяцца над бездэльнікам, болеть гриппом,
заботыцца о маме, паслаць за водай, ідці па полям,
пошутыць над другом.

Картка 3 (5 узровень)

Перакласці на беларускую мову

Женіцца на Тат'яне, сабірацца па ягоды, благодарыць
учыцеля, смеяцца над бездэльнікам, болеть гриппом,
заботыцца о маме, паслаць за водай, ідці па полям,
пошутыць над другом.

Картка 3 (5 узровень)

Перакласці на беларускую мову

Женіцца на Тат'яне, сабірацца па ягоды, благодарыць
учыцеля, смеяцца над бездэльнікам, болеть гриппом,
заботыцца о маме, паслаць за водай, ідці па полям,
пошутыць над другом.

Картка 3 (5 узровень)

Перакласці на беларускую мову

Женіцца на Тат'яне, сабірацца па ягоды, благодарыць
учыцеля, смеяцца над бездэльнікам, болеть гриппом,
заботыцца о маме, паслаць за водай, ідці па полям,
пошутыць над другом.

Картка 3 (5 узровень)

Перакласці на беларускую мову

Женіцца на Тат'яне, сабірацца па ягоды, благодарыць
учыцеля, смеяцца над бездэльнікам, болеть гриппом,
заботыцца о маме, паслаць за водай, ідці па полям,
пошутыць над другом.

Картка 3 (5 узровень)

Перакласці на беларускую мову

Женіцца на Тат'яне, сабірацца па ягоды, благодарыць
учыцеля, смеяцца над бездэльнікам, болеть гриппом,
заботыцца о маме, паслаць за водай, ідці па полям,
пошутыць над другом.

Картка 2 (4 узровень)

З дзеясловамі *цягнула*, *дзьме*, *цямнела* скласці па 2 сказы,
каб у адным выпадку яны былі безасабовымі, а ў другім –
асабовымі.

Картка 2 (4 узровень)

З дзеясловамі *цягнула*, *дзьме*, *цямнела* скласці па 2 сказы,
каб у адным выпадку яны былі безасабовымі, а ў другім –
асабовымі.

Вышывала маці... У руках,
Як вясёлкі, ніткі мільгацелі.
Клаліся на белых ручніках
Роднай нівы фарбы і адценні.
Расцвіталі ружы і ляны
Ў непаўторных веснавых узорах.
Упляталіся напевы, сны,
Промні сонца і далёкіх зорак.
Дочки і сыны ў жыццёвы шлях
Гэты дар-благаслаўненне бралі;
У партызанскіх баравых лясах
Ручнікі на ранах абгаралі;
Тлелі пад снягамі і дажджом
На магільным помніку
Герою.
Сёння ў хатах многіх над Сажом
Зоры тыя ж зіхацяць зарою.
На далёкім полі ціліны
Выцірае хлопец твар спацелы,
За паўсвета ў свет,
За край лясны
Ручнікі, як птахі, заляцелі.
Крылы ільняныя... Ручнікі...
Ружы незавяляы і краскі...
Прыкладзешся вільгаццю шчакі,
Быццам матчыну адчуеш ласку.

Вышывала маці... У руках,
Як вясёлкі, ніткі мільгацелі.
Клаліся на белых ручніках
Роднай нівы фарбы і адценні.
Расцвіталі ружы і ляны
Ў непаўторных веснавых узорах.
Упляталіся напевы, сны,
Промні сонца і далёкіх зорак.
Дочки і сыны ў жыццёвы шлях
Гэты дар-благаслаўненне бралі;
У партызанскіх баравых лясах
Ручнікі на ранах абгаралі;
Тлелі пад снягамі і дажджом
На магільным помніку
Герою.
Сёння ў хатах многіх над Сажом
Зоры тыя ж зіхацяць зарою.
На далёкім полі ціліны
Выцірае хлопец твар спацелы,
За паўсвета ў свет,
За край лясны
Ручнікі, як птахі, заляцелі.
Крылы ільняныя... Ручнікі...
Ружы незавяляы і краскі...
Прыкладзешся вільгаццю шчакі,
Быццам матчыну адчуеш ласку.

Вышывала маці... У руках,
 Як вясёлкі, ніткі мільгацелі.
 Клаліся на белых ручніках
 Роднай нівы фарбы і адценні.
 Расцвіталі ружы і ляны
 Ў непаўторных веснавых узорах.
 Упляталіся напевы, сны,
 Промні сонца і далёкіх зорак.
 Дочки і сыны ў жыццёвы шлях
 Гэты дар-благаслаўненне бралі;
 У партызанскіх баравых лясах
 Ручнікі на ранах абгаралі;
 Тлелі пад снягамі і дажджом
 На магільным помніку
 Герою.
 Сёння ў хатах многіх над Сажом
 Зоры тыя ж зіхацяць зарою.
 На далёкім полі ціліны
 Выцрае хлопец твар спацелы,
 За паўсвета ў свет,
 За край лясны
 Ручнікі, як птахі, заляцелі.
 Крылы ільняныя... Ручнікі...
 Ружы незавялыя і краскі...
 Прыкладзешся вільгаццю шчакі,
 Быццам матчыну адчуеш ласку.

Гісторык	Мадэльер	
Артыст	Фалькларыст	
Артыст	Мастак	

Пераходныя дзеясловы	Непераходныя дзеясловы
<p>1. Дзеяслоў + дапаўненне ў В. скл. без прыназоўніка: <i>Мама села вышываць ручнік. Алёнка загадала паклікаць усіх.</i></p> <p>адуш. к а г о? В. скл. наз неадуш. ш т о?</p> <p>2. Дзеяслоў + дапаўненне ў Р. скл. без прыназоўніка, калі дзеянне пераходзіць на частку прадмета: <i>Мама адрэзала хлеба.</i></p> <p>3. Ёсць адмоўе не: <i>Ты сёння на ўроку не выкарыстаў сваіх магчымасцей.</i></p>	<p>1. Зваротныя дзеясловы на -ся, -ца, -цца.</p> <p>2. Ёсць прыназоўнік: ... я калісьці дзічкі ў кут хаваў. (У. Караткевіч)</p> <p>3. <i>Ісці, ляцець, старэць, працаваць.</i></p>